

STIPE GUNJAČA

RAD OSNIVAČA MUZEJA
HRVATSKIH ARHEOLOŠKIH SPOMENIKA
I UTEMELJITELJA STAROHRVATSKE PROSVJETE

(Povodom stogodišnjice rođenja fra Luje Maruna 1857.–1957.)

Dne 10. XII. 1857. rodio se Stjepan Marun u Skradinu, u mirnom gradiću na obali rijeke Krke nedaleko Šibenika. Osnovnu školu završio je u rodnom mjestu, a blizina samostana na otočiću Visovcu, koji se nalazi na rijeci Krki, djelovala je na želju njegovih roditelja, da im Stjepan bude franjevac, te ga pošalju u Sinj, da pohađa franjevačku gimnaziju. Mladi Marun je po prirodi bio entuziasta, no on je u sebi osjećao nešto, što ga je odvajalo od roditeljskih želja, pa se tim entuzijazmom nije unio u svećenički poziv unatoč tome, što je bio okružen zelotskom sredinom, koja je čitavom mjestu i okolici nametala nabožne oblike u javnom i privatnom životu. No zato će njegov zanos naći drugo i plodnije tlo. Doba njegova školovanja obilježeno je buđenjem narodne svijesti u Dalmaciji i burnim borbama između narodne i autonomaške stranke. Na buđenju narodne svijesti u Sinju živo su među ostalima radili i dva njegova učitelja: direktor sinjske gimnazije prof. A. K. Matas, pisac političke polemike »Šilo za ognjilo« i Šimun Milinović, kasniji primas Srbije. Inače je sama gimnazija bila donekle intelektualno žarište narodnog preporoda i nosila pečat nacionalne samosvijesti već samim tim, što je to bila jedina gimnazija u austrijskoj carevini, u kojoj je nastavni jezik bio hrvatski. Oba Marunova učitelja bili su profesori opće historije, a po tadašnjem nastavnom programu se vidi, da pored deklamiranja kakve patriotske pjesme u obuci materinjeg jezika, nastava po svom programu nije mogla služiti za poticaj nacionalnog čuvstva kod đaka. U cijelom programu ove niže gimnazije, koji je bio propisan kao i kod drugih, samo se u jednom razredu imala doticati regionalna historija, i to u sklopu opće. A upravo u toj pukotini našao je Matas, a naročito Milinović mogućnosti, da se više osvrće na nacionalnu prošlost, koju je đacima izlagao žarom zanesenog narodnjaka, što se živo doimalo mladoga Maruna. Kako su se Matas i Milinović bavili rekognosciranjem arheoloških tragova na terenu i pisali pokoju radnju iz oblasti lokalne nacionalne historije, osvrćali su se u svojim predavanjima i na ta vlastita zapažanja. U momentima njihovih najvrućih želja, da se pronade kulturnohistorijske građe iz hrvatske prošlosti, prekine se grobna šutnja našeg podzemlja

i g. 1871. patriota Jerko Granić, župnik u Muću, naiđe kod seoske crkve sv. Petra na gredu crkvene pregrade, na kojoj se čita ime kneza Branimira i godina 888. Razumljivo je, sa kakvim je oduševljenjem rodoljubna javnost popratila ovo otkriće, a napose kako se to dojmilo Matasa i Milinovića u blizom Sinju, pa je Milinović razdragano govorio svojim đacima o značaju ovoga nalaza i o putokazu, kojim se ima krenuti u istraživanju preostataka hrvatske duhovne i materijalne kulture, bjelodanih svjedočanstava o našem nekadanjem samostalnom postojanju i stvaranju. Njegove vatrene riječi ostavile su dubok trag u nutrini mladog Maruna, koji je odsele izgarao od želje za pronalaskom bilo kakvih tragova iz naše prošlosti. Ali on nakon svršenog četvrtog razreda napušta gimnaziju i Milinovića i nađe se jedno vrijeme u dilemi pred životnim pozivom i radom. No obazrivost prema želji roditelja, a najviše zaziranje od služenja vojne obaveze prevagnu u toj nutarnjoj borbi, te Stjepan ode u novicijat u Visovac, gdje dobije franjevačke haljine i novo ime Lujo, pa poslije toga ode u Šibenik i Makarsku i tu završi domaći franjevački teološki kurs, te postane svećenikom.

U Visovcu primijeti njegovu zagrižanost fra Stjepan Zlavić, koji se ex privata diligentia zanimao za hrvatsku prošlost i ostavio nam nekoliko radnji, a naročitu pažnju je obraćao terenu, koji inače nije istraživao, te on sada razjari u Marunu onaj žar, što ga je dobio slušajući Milinovića. Marun, prilično indiferentan za svećenički poziv, zamijeni vjersku gorljivost, koja je spopadala njegove kolege, živim interesom za istraživanje preostataka iz hrvatske prošlosti. Ne snalazeći se u bigotskom takmičenju među kolegama on je vrijeme dobrovoljnog moljenja zamjenjivao tehničkim radovima, a svaki mali odmor iskoristio je na taj način, da se penjao po bližim ruševinama Rogova, Babingrada, Kamićca i Uzdah-kule. Ali ovi suri podori, dobrim dijelom i danas nijemi, nisu mogli da govore ni pred Marunom, koji im se uputio bez poznavanja ikakva izvora o njima, pa mu je tako goloruku preostalo, da se jari maštom i nostalgično doziva kombinacije o njihovoj prošlosti, što je sve podgrijavalo njegovu želju, da ovakvim i sličnim objektima raspori nutrinu. Zato su ovakvi pohodi bili sve češći, a uvijek se vraćao s istim rezultatima. Sa sjetom u duši spuštao se niz bregove noseći u ruci nekoliko čavala ili hrbina, što bi ih pokupio pod podorima tih utvrđenja, da izazove podsmijeh i sprdnju kolega, koji ga nisu mogli razumjeti i zato mu prišivali nadimak »naš Mommsen«.

No kad je za službovanja u Drnišu (1881–1885) uhvatio više slobode, dao se na rekognosciranje terena po prostranom Petrovu polju i tu uočio starohrvatske arhitektonske ostatke u Badnju i Gradcu. Držeći se nakalemljene predaje, da je na građini Petrovcu kod Tepljuha bio dvorac posljednjeg hrvatskog kralja i povodeći se za vijesti Tomašićeve kronike, da je kod crkve sv. Cecilije u Petrovu polju bio ubijen kralj Zvonimir, načinio je prve, ali veoma kratkotrajne pokušaje iskapanja na Petrovcu i na položaju Ceceli nedaleko Drniša s nadom, da bi ušao u trag nečemu, što je s tom predajom i kronikom u vezi. Takav početak je u psihičkoj vezi ondašnjeg arheološkog interesa, koji se tek rađao, a ostavio je traga samo u literaturi. Naime, poslije otkrića Branimirova natpisa palo je oko istraživača hrvatske prošlosti na ona mjesta, koja dokumenti vežu za boravak i pokop hrvatskih vladara, gdje bi

se imali očekivati preostaci stvaranja i opulencije vladajućeg sloja. Zato je prvi Š. Ljubić g. 1873. obišao Bijaće, nagadajući, da bi tu bili dvorovi hrvatskih vladara (Biać, Viestnik h. a. d. 1879), a g. 1882. V. Milić je pisao podlistak o bazilici sv. Petra u Solinu, gdje su se krunili hrv. kraljevi (Katolička Dalmacija, 1882) i odmah zatim Milinović je stao pledirati za grobove hrvatskih vladara u »Solinskom Sustjepanu« (Viestnik h. a. d. 1883), dok Zlatović najavljuje drugo područje, kninsku okolicu i upozorava na selo Biskupiju, gdje on pledira za kninsku katedralu i usko za nju veže zborovanje i pogibiju kralja Zvonimira (u istom Viestniku). Ovoj utrci u traženju značajnih lokaliteta pridružuje se i Marun, no ne s perom, nego je htio iznenaditi sa konkretnim rezultatima, pa zato ne pravi pokušaje na vidljivom lokalitetu prije uočenog Gradca, nego na onim dvjema, gdje mu je tradicija i kronika ponudila bolje, odnosno senzacionalnije izgleda. No to je bio vrlo trenutani pokušaj, koji je zbog oskudice sredstava bio odmah prekinut, a sam Marun, valjda s jalovih rezultata, nije insistirao na tomu, da taj pokušaj naziva prvijencem ne samo u svojoj praksi, nego u hrvatskoj arheologiji uopće (Ljubićev nalaz u Vel. Bukovcu g. 1873. nije proizašao iz planskog traženja). On će takvim priznati rad u oklici Knina, kada se prekinulo njegovo privatno i povremeno zanimanje, a zamijenilo ga intenzivno, na svoj način organizirano, pa zato i javno sa puno neočekivanih rezultata.

Godine 1885. pada odluka, da se produži željeznička pruga od Siverića do Knina, a Zlatović je znao, da trasa ima presjeci Kapitul tik rijeke Krke kod Knina, dakle položaj, koji samim imenom pobuđuje arheološki interes, a već je g. 1746. Gašpar Vinjalić upozorio, da tu postoje srednjovjekovne ruševine u jednom pismu, što ga je objavio sam Zlatović. Iako je u Kninu bio konzervatorski povjerenik poznati narodnjak i zastupnik Dr. Lovro Monti, te je on mogao organizirati nadzor nad pronalascima kod prosijecanja Kapitula, Zlatović je više zaloga našao u Marunovoj strasti za istraživanjem, pa je kod svog starješinstva poradio na tomu, da ono Maruna iz Drniša premjesti u Knin, gdje je bio imenovan župnikom i dekanom, a pritom se, dakako, vodilo računa i o interesu, jer je to zemljište bilo samostansko.

Tako se Marun g. 1885. našao na netaknutom i bogatom arheološkom području Knina, gdje su ga čekali teški zadaci, a njegova priprema za takve zadatke bila je neobično čedna. Sve njegovo školovanje jedva da je doseglo naturalnu razinu, a poznavanje prošlosti u načinu školovanja nije bilo u današnjem nivou gimnazije, pa i ono, što je dobio od Milinovića i Zlatovića, nije bilo neko sistematsko i metodsko znanje, nego su to bili istržani isječci iz poglavlja lokalne prošlosti disproporcionalnog obuhvata i k tomu protkani individualnim shvaćanjem tema, kojima su se u tim momentima bavili njegovi učitelji dajući svemu romantično-patriotsku notu. Sve se to ne bi moglo držati u ravnoteži sa okvirom nacionalne historije, a da ne govorimo o tomu, koliko je to moglo imati povezanosti s općom. Ono, što bi mu moglo biti na dohvatu, da širi svoje znanje historije poslije rastanka sa Zlatovićem, bila bi ondašnja literatura poglavito na našem jeziku, a to je bilo veoma čedno i ne baš kritično, sve ako je Marun, službujući u malom mjestu, do nje dolazio, a svi su izgledi, da inače nije bio baš strastven čitalac. O njegovu poznavanju arheologije kao znanosti, a njenih metoda napose, ne može biti ni govora. Sve, čime

se držao, bile su prisne veze sa Zlatovićem, s kojim je bio u čestom dopisivanju, no od njega, koji nije imao nikakve prakse u arheološkom radu, niti se time ikada bavio, nije imao druge pomoći osim moralne, koja se sastojala u podstrekavanju na istraživanje. Marun je bio svijestan svog siromašnog znanja, a bio je plah pred gordosti naših Nestora Ljubića i Bulića, da bi im se približio. No njegova prirodna žilavost i nesavladiva volja kaljena na patriotskom zanosu, probija oklope svih obzira, pa tako neopterećen kompleksima tradicije ni težinom naučnih postavki i pravila, stječe kuražu za smjele pothvate i hvata se u koštac s čitavim kompleksom problema, koji su svakomu prije njega izgledali nesavladivi.

Imajući pred očima ruševine na Kapitolu, na koje su davno upozorili Vinjalić i Farlati, a još više one na Crkvini u selu Biskupiji, koje su s prostranosti vidljivih znakova (zidova, stećaka) još oko g. 1880. izazivale kninskog župnika Klarića na istraživanje, trebalo je Marunu, kad se već riješio na sve, ostvariti jedan od elementarnih uslova rada: smoći novčana sredstva. Odmah g. 1885., dok još nisu ni započeli radovi na pruži, Marun oduševi za istraživanje nekoliko kninskih rodoljuba, pa u svrhu sabiranja novčanih priloga osnuje s njima »Odbor za istraživanje hrvatskih starina u kninskoj okolici«, kojemu je on bio na čelu. S prvim prilogima načini mali pokušaj na Kapitolu i otkrije nekoliko grobova, kojom prigodom se namjerio na apsidu stare bazilike, a postupak s njom najbolje ilustrira nedostatak svakog iskustva, kad o tomu sam piše: »Absida treća doduše bi god. 1885, uslijed raskopavanja grobova, porušena. Ovom porušenju bio sam prisutan, te se tad nije dalo zaključiti, da je to absida, jer se nijesu vidjeli ostali zidovi bazilike«. Osnivanje odbora dalo je povoda J. Biankiniju, zastupniku na pokrajinskom dalmatinskom saboru, da izreče uspjeti govor u prilog istraživanja i čuvanja hrvatskih starina s obzirom na već započete željezničke radnje na dionici Siverić-Tepljuh. Ovakvo zalaganje ulilo je Odboru podstreka, pa je Marun nevezano za željezničku trasu početkom siječnja 1886. započeo iskapanjem na Crkvini u Biskupiji. Ali tu se sudari s praznovjermem stanovništva obiju konfesija, što s početka vješto zaobiđe prebacivši težište rada na tobožnju namjeru zidanja nove crkve i da groblje ogradi od nasrtaja stoke, pa je pri tim radovima naišao na neočekivane rezultate. Međutim se selo osjetilo uskraćenim na ispaši, pa se zapodjene sudski spor, koji je trajao do g. 1888., s čega se prekinuo rad poslije nekoliko dana.

Uspjesi ovog zahvata svratili su pažnju Bulića, koji je na poziv odbora došao u Knin i kasnije se često vraćao dajući Marunu upute pri radu. U prvom susretu Bulića s Marunom zrcali se gledanje na pothvat skrupuloznog naučenjaka i odvažnog diletanta. Marun mi je više puta pričao, kako je Buliću izložio nakane o zahvatu na Kapitolu, na što mu je Bulić, iako je dotada bilo konkretnih nalaza, obuzet skepsom, odgovorio: »Fra Lujo, ja se bojim, da se ne obrukamo«. A kad je posjetio položaje Kapitula i Biskupije, uvjerio se Bulić, da taj teren mnogo obećava, pa postrance prione uz akciju. U svom podupiranju Marunova pothvata Bulić napiše »Proglas na hrvatski narod« da bi narod novčanim prinosima pomogao rad. Istovremeno u svom časopisu *Bullettinu* napiše članak »Starinske izkopine u Biskupiji pokraj Knina«, u kojem se zalaže za dalje istraživanje ističući, da dosadašnji rezultati zaslužuju

veliku pažnju i izjavljujući, da će se iskopine izvoditi pod njegovim i Glavinčevim nadzorom. Tako je Marun čestim dolaskom Bulića na teren dobivao prve, a skoro i jedine stručne upute.

Kako je kninski Odbor bila privatna stvar nekolicine ljudi dobre volje i nije imao legalne oblike udruženja, Dalmatinsko namjesništvo nije dopustilo, da se štampa Bulićev proglas, na osnovu kojeg su se imali sakupljati prilozii, a dalo je sugestiju, da se formira udruženje, koje treba da podnese društvena pravila na odobrenje. Nato je Odbor posredovanjem Bulića, a uz pomoć A. Trumbića, koji je redigirao pravila, prijavio »Kninsko starinarsko društvo«, pa se tako ono konstituiralo dne 3. VII. 1887. u Kninu. Za ovo vrijeme rad Odbora se paralizirao, a istovremeno je tekao i spor zbog Crkvine u Biskupiji, pa se Marunovo djelovanje usmjerilo na pregledavanje radova na pruži, koji su na Kapitolu otpočeli u proljeće 1886. Kako je poduzetnicima i stručnom osoblju na izgradnji pruge bilo do postizanja radnog efekta i kako nisu imali nikakva razumijevanja za arheološke momente, dapače su se nepoštedno odnosili prema pronalascima, Marun je često s njima dolazio u sukob, pa ih i javno žigosao bilo u novinama, bilo u stručnom glasilu, a to nam žigosanje osvjetljuje mučnu situaciju neshvaćenih početaka. Evo kako je to izgledalo:

»Doznajemo, da je na Kapitolu kod Knina iz puke objesti, a po naredbi nekog željezničkog zakupničkog mjernika zadnjih dana bilo uništeno nekoliko kamenih predmeta... Kao da im je malo bilo iznijeti sa onih razvalina na hiljade kola kresanog kamena i sedre da zajaze močvare Gajnjače«. Ili: »Kako bi se po utanačenom ugovoru snimio nacrt otkrivenih zidova mahom bi se zidovi rušili, jer je tako zahtijevao plan željezničke radnje. Mi ovu činjenicu žalosno ističemo, jer nam se nije pružala dovoljna prilika, da te zidove temeljitije proučimo, i što se ob noć za tri mjeseca radilo, te bog zna koliko je starinarskog postradalo, a dvojiti je da li su i nacrti zidova dovoljno snimani. Još žalosnije nam je istaknuti, da su i sami nacrti zidova otkopanih zgrada krivnjom mjernika postradali, da im ni danas u trag ući ne možemo. Na glavi mjernika bio je neki domorodac g. Cicin, komu istini na čast priznajemo, on je dao naredbu, da se nacrti snimaju i sačuvaju, ali ne možemo ni njemu ni drugovima biti zahvalni, što nam te važne nacрте zametnuše, da smo izgubili svaku nadu da ćemo ih ikad dobiti«. Ovakvi postupci i otežavanje radova na pruži iscrplili su Marunovo vrijeme, a i strpljenje, pa je o svom ličnom trošku plaćao »čovjeka prilično inteligentnog da radnike nadgleda ne bi li se što starinskoga našlo«, a sam je do dva puta dnevno dolazio da sastavlja bilješke, nu pošto se rad na pruži dvije godine rastegao, posao je, kako on kaže, »postao dosadan i tegotan«. Ovo je osnovna mana, koja se javlja kod istraživača neobuzdane strasti, koji se na terenu ne mogu dugo zadržavati, ako se ne podgrijavaju čestim otkrićima, pa se hlade i u težnji za njima lako prelaze na druge objekte, a upravo je to pratilo Maruna za cijele životne djelatnosti, te on, osim bazilike u Žažviću, nijedan drugi objekt nije istražio do kraja. Svakako je radom na Kapitolu zbog ovakvih prilika dosta propušteno, a neprežaljivo je, ako su u onim noćnim radovima ili u uklonjenim zidovima, pa još i u izgubljenim nacrtima bez svakog traga iščezli preostaci starije bazilike na tom mjestu, kojoj među ostalim pripadaju pronađeni natpisi Svetoslava i Držislava.

Osnivanjem posebnog društva mnogo se postiglo na organizatornoj strani pothvata, a glavni učinak sastojao se u dobrovoljnom finansiranju. Međutim stvar na stručnoj strani nije dobila mnogo, jer je i dalje inicijativa i izvođenje rada ostalo na Marunu. On sam u starim godinama isповijeda tadašnju svoju nespремnost, te baca na stručnu stranu tek osnovanog društva ovo svijetlo: »Pošto nažalost zadnji čas pred samu skupštinu dne 3. VII. 1887. nije se htio primiti predsjedništva nijedan naš stručnjak, na koje je Odbor računao (aluzija na Bulića, op. moja), a to iz bojažljivosti za slučajni neuspjeh, te da čitava osnova o sustavnom (misli planiranom) radu oko istraživanja još u samom povoju ne nastrada, autor ovog članka (Marun) mimo svaku stručnu kvalifikaciju i mimo ikakvu prvašnju njegovu namjeru, morao se toga predsjedništva primiti. Na toj skupštini bili su izabrani ovi odbornici: dr. Josip Slade arhitekt, rodом iz Trogira, dr. Miho Šimetin liječnik iz Kaštel Staroga, Dujam Dolić iz Sinja (nadučitelj), Josip Lovrić i Ivan Dračar obojica iz Knina. Najveća je neperilika na toj skupštini bila, dobiti barem jednog stručnjaka, naime naučnog izvjestitelja društvenog rada, pa se – opet iz nevolje – te zadaće primio O. Zlatović, rodом i nastanjen u Šibeniku. Čitav ovaj odbor, zajedno s naučnim izvjestiteljem, nije imao nikakve arheološke spremе, tako da nijedan u epigrafiji nije znao čitati jednostavnije skraćenice kao što bi na pr. bilo D(is) M(anibus). Ovakvim povodom, načinom i stručnom spremom došlo je do osnutka „Kninskog starinarskog društva” i izbora društvenog odbora!«.

Godine 1888. Marun nastavi radom na Kapitolu, a zatim načini pokusna iskapanja na brdu Spasu tik do kninske tvrđave, pa u selu Orliću i na četiri mjesta u Biskupiji: na Stupovima, Bulatovoj oranici, Lopuškoj glavici i napokon nastavi iskapanje na Crkvini. Pod Spasom je ušao u trag crkvi iz kasnijeg doba, na Lopuškoj glavici maloj starohrvatskoj crkvi, na Stupovima velikoj bazilici, a također se na Crkvini opet namjerio na izdašne arhitektonske preostatke. Njegov iako nesistematski rad, kojemu je, kako prije spomenusmo, uzrok neukrotiva strast za istraživanjem, s čega se bacao u isto vrijeme na više položaja, imao je s druge strane pozitivan učinak, jer se time postiglo osvjedоčenje, kako se spomenici naše stvaralačke ruke u obilju nalaze na gustoj mreži, što dotada nije bilo poznato. Vоden ovom novom spoznajom Marun odmah prelazi granice kninskog kotara i reambulira okolicu Benkovca, Biograda, Skradina, Šibenika, Trogira i Kaštela. Svakako se do sredine godine 1888. Marunovim radom pronašao toliki broj spomenika, da je Bulić već napisao i izdao prvu monografiju iz oblasti domaće arheologije, koja se pojavila kod Južnih Slavena. Dapače je bilo gradiva i više, pa je ono ostavljeno za drugi svezak, koji je doskora bio već i opremljen, a samo s poremećenih dobrih odnosa između Bulića i Maruna nikad nije ugledao svijetla. Najveća je šteta, što su se zametanjem rukopisa izgubili mnogi podaci, a i svi dotada načinjeni nacrti.

Rad na otkrivanju spomenika iz vlastite prošlosti pratio se budnim okom s druge strane Velebita. Treba imati na umu, da se ovo odvijalo u doba intenzivnog stremljenja, da se Dalmacija priključi Hrvatskoj, pa je već onaj Bulićev »Proglas na hrvatski narod« pao na plodno tlo tako, da su ga pretiskale sve tamošnje veće novine. Inače je s početka u naučnim krugovima stvar bila

gledana s nepovjerenjem, a naročito je tako gledao Ljubić, i to s razloga, što nisu vidjeli nikakve stručne garancije u onakvom sastavu Odbora. Ali čim se pojavilo neočekivano mnoštvo spomenika, namah je nastao preokret, pa su Maruna osuli s priznanjem te mu je prvi Kukuljević, kao predsjednik »Hrvatskog arheol. društva«, pisao: »Doista vrijedno je da se za hrvatske iskopine svaki pravi hrvatski rodoljub najvećim zanosom pobrine. Štogod je kroz mnogo stoljeća u Dalmaciji iskopano, nema, osim Branimirova natpisa u Muću, nijedan iskopani predmet mnogo vrijednosti za hrvatsku povijest. Mi smo se ovdje neobično uzradovali, stoga možete pomisliti, kolikom nestrpljivošću uspjeh daljega iskopavanja očekujemo.« Isti Kukuljević je na godišnjoj skupštini ovog društva izjavio: »Veliku radost može svaki Hrvat poćutiti kad sazna, da nam je nakon tolikoga gubitka umjetnih i pismenih naših spomenika, prastaro zemljište hrvatsko kod Knina i u Dalmaciji stalo otkrivati arhiv pomenutih pismenih spomenika iz vremena naših narodnih vladara«.

Kad se g. 1888. Š. Ljubić na samom mjestu uvjerio o važnosti pronađenih spomenika, uputio je po povratku u Zagreb Marunu pismo, u kojem mu odaje priznanje: »Udarili ste već lijepo početak hrvatskoj narodnoj arheologiji, o kojoj do sada ni znaka ne bijaše; nastojte o tome da ju podignete do stalnog temelja i time ćete si podignut spomenik najzadnji za sve vjekove jer to je Vaš obret, Vaše djelo.« Napokon se javlja naš najoštroumniji historik F. Rački s riječima: »Nepreporna je važnost ovih spomenika za hrvatsku povijest, jer uz ostalo potvrđuju, da je Hrvatska za vladavine narodne dinastije koracala u prosvjeti jednakim korakom s naprednim zemljama onoga vremena, da je s njima u jednoj prosvjetnoj atmosferi živjela... Odavle namiče se dužnost da se Kninsko starinarsko društvo svestrano podupire, čim za sada pohvaliti se ne može. Valjalo bi, da se ne samo rodoljubi hrvatski upišu među članove, nego da i druga društva u zemlji podupiru taj podhvat.«

Živi interes za pronalazke i njihovo brzo izbijanje na svijetlo, pa materijalni učinak, što su ga ove žive riječi i priznanja izazvale kod rodoljuba, olakšavao je Marunu posao na prikupljanju prinosna, pa se sada sav dao na istraživanje, pri čemu se još više javila njegeva strast, opet ne bez odraza na sistem rada, jer je želio, da senzacionalnim otkrićima podržava ovako raspoloženje i darežljivost prema pothvatu i zato je g. 1889. ne dovršivši iskopine na Crkvini i Stupovima u Biskupiji i napustivši rad na Lopuškoj glavici otpočeo rad na Bukorovića bašti u istom selu, gdje je otkrio starohrvatsku crkvicu, kojoj ne našavši arhitektonskih ulomaka, nije mogao opredijeliti doba. Nastavio je iskapanje na Kapitulju i zatim odmah ostavio položaj »buduć nema osnovne nade da bi se trud *obilno* naplatio, raskopavanje nastaviti će se u pogodnije vrijeme«. Odavle se prebacio na Cecelu kod Drniša i kopao je samo nekoliko dana.

Stekavši prošlogodišnjim ambuliranjem terena izvan okolice Knina uvjerenje o rasprostranjenju arheoloških položaja, Marun predlaže izmjenu društvenih pravila, po kojoj se područje rada ima proširiti izvan okolice Knina, i to na čitavu pokrajinu Dalmaciju, što je dalmatinska vlada usvojila. On je odmah zatim učinio trenutačni pokušaj iskapanja u selu Ždrapnju, skradinske općine, kod crkve sv. Bartula, za što mu je dalo povoda ime te crkve, budući da ju je povezao s Farlatijevim navodom, da je kralj Krešimir pripojio knin-

skom kaptolu »Sacerdotium S. Bartholomei apostoli in terris crobaticis situm«, pa je držao, da bi se to tu moglo nalaziti; no tada nije došao ni do kakvih rezultata.

Ne može se reći, da je Maruna pri radovima rukovodila samo želja za otkrivanjem i gomilanjem spomenika. Dapače, on je pored spomenutih svojih problema vezanih za istraživanje Petrovca i Cecele još i od Zlatovića baštinio nekoliko historijsko-arheološko-topografskih problema, koje je odlučio da riješi. Svi ti problemi ticali su se okolice Knina, pa i ovaj u dalekom Ždrapnju, onako, kako ga je on smatrao, bio je s tim u direktnoj vezi.

Zlatović je, u članku »Stare narodne zadužbine hrvatskih kralja u Dalmaciji« vrlo nesretno povezao »stolnu crkvu hrvatskog biskupa u Kninu, ... kod koje stara kronika hrvatska misli, da je dobri kralj Zvonimir držao veliki narodni sabor u petih crkvah u Kosovu«, pa je komplicirao problem traženja kninske katedrale i lokaliteta Pet crkava u Kosovu, a za otkrićem obojega upravo je išao Marun. Marun je pri rješavanju ovog glavnog problema uzimao u obzir i druge podatke, no ne umjevši ih dovoljno analizirati, povodio se striktno za tekstovima i toponimima (Biskupija, Cecela), pa se s prividne kontradiktornosti tekstova i povodenjem za neanaliziranim toponimima razapinjao u traženju i nadao se, da će stvar naći sad na jednom, sad opet na drugom mjestu. Nemajući strpljenja ostavljao je jedan nedovršen objekt, da pretrči na drugi, te je upravo stoga presjekao put rezultatima. Svejedno je, što se tu i tamo iz prigode u prigodu do smrti navraćao, on je i umro ne riješivši nijedno od osnovnih pitanja, koje je sebi postavio za životni zadatak.

Marun je u organizatornom djelovanju bio sposoban da potraži razne putove i sklapa svakojake veze iz jedinog cilja, da održi društvo i finansira pothvate. Radi ispomaganja društva i informacija o nalazima on širi mrežu izvan Knina i imenuje povjerenike u raznim mjestima, kojima je spočetka bio cilj da upisuju nove članove i kupe dobrovoljne prinose, te da javljaju o objektima i nalazima. Pritom se opravdano bojao, da se ne pojavi kod nekog povjerenika ambicija za odvojenim radom, što bi išlo nauštrb Marunovoj koncepciji o svrsi pronadenih spomenika, koja se očituje u ovim njegovim riječima: »Našim povjerenicima jedno želimo osobito preporučiti, a to je, da nastoje obujedinjenju svih naših starinskih predmeta. Neka svuda odlučno preporučuju, da se čuvamo municipalizma u čuvanju starina. – Cienimo, da bismo smiešnim postali kad bi se i u ovom stali cjepkati i kad bi svako mjesto htjelo za se starine zadržati, čime bi odmicali od obćenoga pravila i našim starinam važnost oduzimali, jer ju posamice ne bi imali onakovu kakovu u skupu, a strukovnjacima otežčali bi način proučavati ih; našim dušmanom nasuprot, koji baš od ujedinjenja naših starina zaziru, dali bismo još jedan dokaz naše slaboće i nezrelosti.« Uspjevši povezati povjerenike s društvom počinio je osnovnu pogrešku, kad je, zauzet poslovima i udaljen prostorom od objekata izvan okolice Knina, stao tim povjerenicima, odreda laicima, povjeravati iskapanja. Mali precedens bio je napravio već g. 1888., kad je Grguru Urliču u Biogradu povjerio iskapanja, kojih se rezultati do danas ne znaju. Previše je dao maha povjereniku u Vrlici popu Petru Staniću, koji je g. 1890. i 1891. za samih šest radnih dana iskopao baziliku i groblje u Koljanima, a zatim radio na otkrivanju crkava u Podosoju i Potravlju. Okolo Knina radio je Marun sam na-

stavljaajući g. 1890. i 1891. radove na Kapitolu i na Crkvini u Biskupiji. Navratio se opet dan dva na Cecelu i započeo iskapanje na maloj Vijoli u Vrpolju kod Knina, gdje je pronašao arhitektonskih objekata.

Ne očekujući spočetka ovakvo mnoštvo nalaza Marun nije vodio naročite brige za njihov smještaj, nego je ostavljao predmete, kako su sukcesivno nadolazili, u mračnim hodnicima kninskog samostana. No kad su ti hodnici bili prepuni, tako da je g. 1889. u njima bilo već preko stotinu arhitektonskih ulomaka i preko pedesetak kovinskih, postalo je pitanje smještaja problem, koji je u sebi nosio latentnu klicu razdora između društva i Bulića. Već je god. 1888. Bulić pokazao aspiracije, da se ti spomenici smjeste u splitski muzej, kojemu je on bio direktor. To je učinio kod redigiranja izmjena u pravilniku, gdje je dodao alternativu, ako se u Kninu ne nađe prilično mjesto za smještaj spomenika, da se prenesu »u muzej Splitski, gdje bi sačinjavali posebni odsjek pod posebnim naslovom.« Marun je želio, da i šijelo društva i spomenici budu u Splitu, ali ne u društvu s rimskim spomenicima, nego u posebnoj zgradi. No budući da je nalazio otpora kod ostalih članova društva, a siguran, da Bulić ne bi htio imati u Splitu posebnog arheološkoga muzeja, stane se zalagati za gradnju posebne muzejske zgrade u Kninu, ne i bez tendencije, da što više isključi zbirku od utjecaja samostana i franjevačkog starešinstva. Kako je pitanje smještaja zbirke postajalo sve aktuelnije, sastao se 21. siječnja 1890. franjevački zbor u Kninu, na kojemu se raspravljalo o pitanju smještaja i sudioništvu u vlasništvu arheoloških predmeta, s čime ćemo se sresti poslije. Na tom sastanku Marun oprezno taktizira: »O bezuvjetnoj svojini (samostana nad starinama) ovdje ne smije biti govora.« A zatim iznosi svoje gledište o konačnom smještaju pronađenih starina: »Radi se o narodnim svetinjama, a narod bogme nešto vrijedi, a da ih pusti na milost i nemilost ma koga. Ako ćemo tako onda sve, što se ma gdje nađe, sve je bezuvjetno svojina (naroda). Ono pak tim većma stoji, što će narod poglaviti trošak namirivati. Moje je mnijenje, da se (spomenici) ne moraju cijepati, nego na okupu na jednom mjestu čuvati. Teško je upaćiti prstom u najprikladnije mjesto. Već se je povukla s nekih stanovitih krugova riječ o usredotočenju hrvatskih starina u Splitu, naravno središtu hrvatskog života. Ob ovoj namjeri tu skoro nas je uvjerio tajnik zemaljskog odbora g. Ljubić. Moje je čvrsto uvjerenje da Starinarsko društvo, pošto se ne da starine od društva razlučiti najprikladnije bi se mogle u Splitu smjestiti. Tu bi narod radije doprinio za zgradu, tu je strukovnih ljudi, tu arheološki organ izlazi, a mnogo čega ima što u Kninu fali.« No osjećajući takvoj koncepciji Bulićev otpor i čuvši otvorenu protivnost sakupljenih franjevaca pristane, da do daljega starine ostanu u Kninu »i to u samostanu ili nigdje«. Ali odmah prione uz akciju gradnje posebne zgrade, koju, da prividno drži riječ i prikrije namjeru, projektira na samostanskom tlu. Odsele se sav baca na akciju sakupljanja prinosa za izgradnju muzejske zgrade, i sav mar posvećuje izgradnji, te mu malo ostaje vremena za istraživanje, koje je do otvora muzeja 1893. vršio u okolici Knina, na Kapitolu, a osobito u Biskupiji.

Spomenusmo, kako se odnos Bulića prema društvu stao pomućivati zbog priželjkivanja, da spomenici dođu u njegov muzej. U to vrijeme njegovo neraspoloženje je produbao Frano Radić, koji se počeo javljati u literaturi,

pa se prilično neukusnim tonom u svojoj »kritici« osvrnuo na Bulićevu radnju o kninskim spomenicima. Štoviše Bulića je moralo ogorčiti Radićevo pismo Marunu, koje je pročitano na skupštini g. 1889., u kojemu nalazi razloga, da savjetuje društvo, neka – zasada – odustane od izdavanja »daljih skupocijnih svezaka o kninskim spomenicima, poput prvoga«, a društvo mu je to »primilo na znanje sa zahvalnošću«. K tomu Bulić nije mogao ostati indiferentan na to, što je istoj skupštini predložio, da u njegovu »Bullettino di archeologia e storia Dalmata« bude posebna rubrika za izvještaj o društvenom radu, a Marun je, ne trpeći dvojezičnost Bullettina, kod podijeljenog rezultata glasova prevagnuo svojim glasom u korist »Viestnika hrvatskog arheološkoga društva«. Međutim zgrada muzeja stala se graditi i što se više podizala, to je Buliću sve više izmicala nada, da će spomenici prispjeti u splitski Arheološki muzej. Konačno slučajni pronalazak spomenika kneza Trpimira u Rižinicama kod Solina g. 1891. dovede načisto Bulićev dokraja neizjašnjeni stav prema društvu i Marunovoj koncepciji o jedinstvenom muzeju, u kojemu bi se morali naći svi pronađeni starohrvatski spomenici, jer Bulić taj pronalazak ne pridružuje kninskom inventaru, nego ga otkupljuje za splitski muzej. Taj nalaz i postupak s predmetom pogodiše Maruna, koji će dati oprezna znaka protestu na taj način, što se brzo našao i to u društvu Bulića na arheološkoj reambulaciji oko Bijaća, da time reče, kako je i okolica Splita neodjeljivo područje istraživanja kninskog društva. Sada nastaje neprekrivena reakcija članova društvene uprave, koji na skupštini 28. XII. 1891. nalaze, da je radnja na Stupovima »temeljito izvedena«, a na Crkvini »također kraju privedena«, i da za istraživanje položaja kod sv. Trojice u Biskupiji postoje velike zapreke, te se tu donosi jednoglasan zaključak, da se radom pređe u splitsku okolicu, što je u najmanju ruku značilo povaditi iz zemlje spomenike, da oni ne bi, poput Trpimirova natpisa, prispjeli izvan kninske zbirke. Jasno je, da je iza svega toga stajao Marun, koji je ipak, da ne pogodi oštro Bulića, ublažio predlog tako, da se počne raditi odmah, jer: »Treba baš junačke ustrpljivosti dok se posao sretno počme«.

U takvoj atmosferi penjao se Marun vrhuncu svojih organizacionih dostignuća. Samosvijestan od prvih početaka, kad je bez prebijene pare organizirao šaćicu kninskih trgovčića, da mu finansiraju iskapanje, prvo u historijatu domaće arheologije, pa iznalaženja organizacionih formi, da dobije sredstva, s kojima će takvim radom nastaviti, zatim otpora neukog stanovništva, svoje braće u Kristu i skepse naučenjaka, a s druge strane bogatih rezultata i konačno preokreta kod naučnih krugova, te napose oduševljenja patriotske javnosti, nije se dao smesti ni sa kakvom poteškoćom. Nije ga kočio ni spor s Bulićem, kojeg su faze vidljivo ocrtavale nepremostiv jaz, nego je uporno kročio jasnom cilju: osnutku vlastitog društvenog muzeja, kojeg je otvorio 24. VIII. 1893. u Kninu. Tada se muzej nazvao »Prvi muzej hrvatskih spomenika«, a društvo je promijenilo ime u »Hrvatsko starinarsko društvo«.

Kod samog otvorenja sleglo se u Knin veliko mnoštvo rodoljuba, istaknutih ličnosti i lijep broj ljudi od nauke, da u muzeju vide kulturne spomenike svojih predaka, što ih je ugodno iznenadilo. Kroz brzozjavne žice brujale su čestitke iz svih krajeva domovine i odavala se Marunu priznanja. Bilo je očekivati, da će Marunu taj dan ostati u najsvjetlijoj uspomeni, ne s laskavim

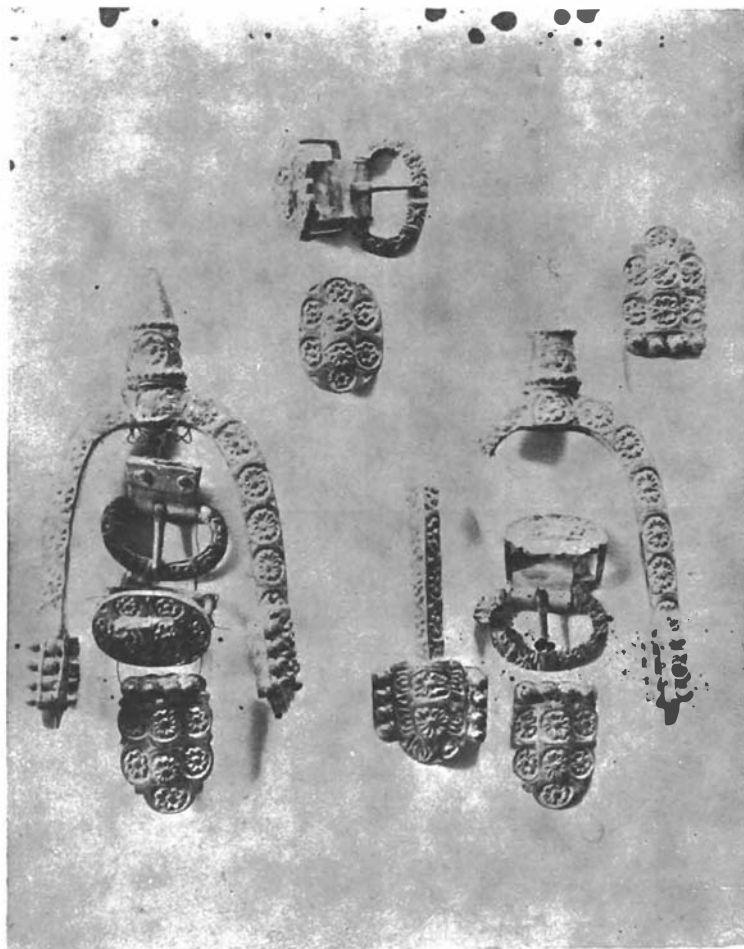
STIPE GUNJAČA: *Rad osnivača muzeja hrv. arheol. spomenika*

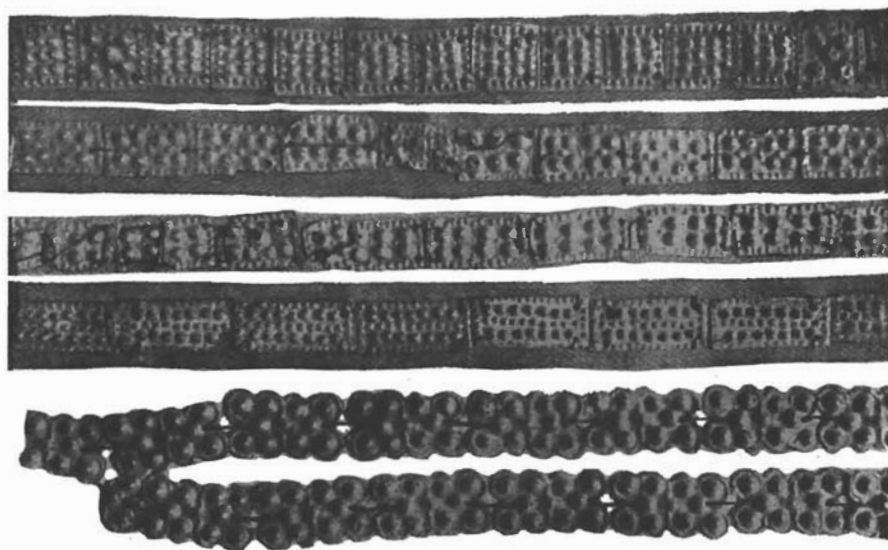
Sl. 1. Fra Lujo Marun u sedamdesetoj godini

Sl. 2. Pronađene ploče ambona na Kapitolu s natpisom Svetoslava i Držislava

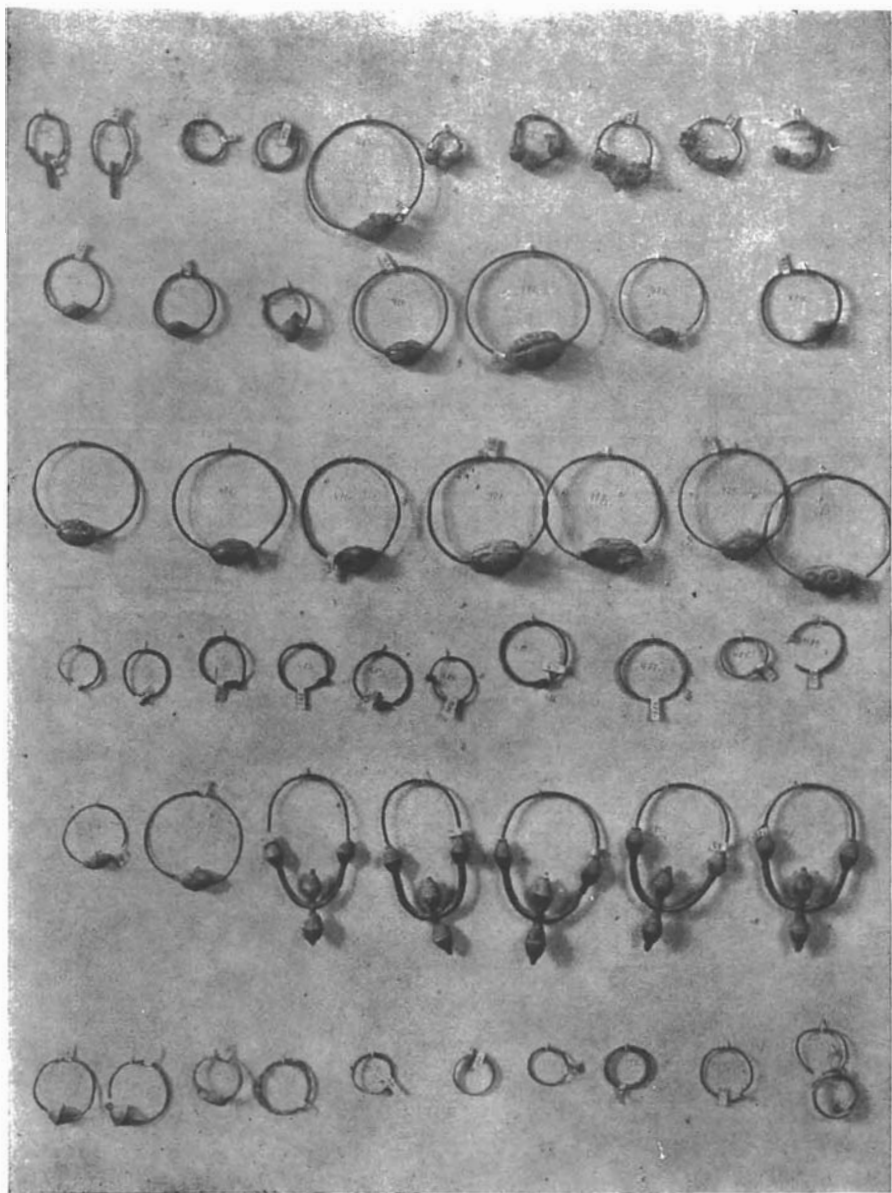

Sl. 3. Pronadene starohrvatske ostruge u Biskupiji

Sl. 4. Pronađene aplike, najviše u Biskupiji

STIPE GUNJAČA: *Rad osnivača muzeja hrv. arheol. spomenika*

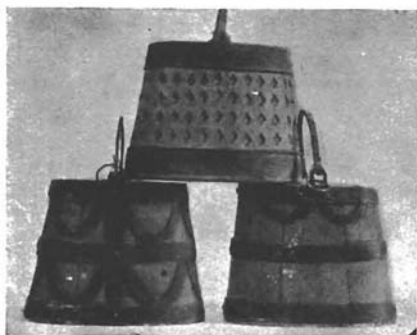
Sl. 5. Pronadene starohrvatske naušnice sa raznih položaja

Sl. 6. Iskopine u Ždrapnju

Sl. 7. Iskopine u Bilicama

*Sl. 8. Pronadena barilca u Biskupiji
(drvo rekonstruirano)*

Sl. 9. Pronadeni starohrvatski mačevi

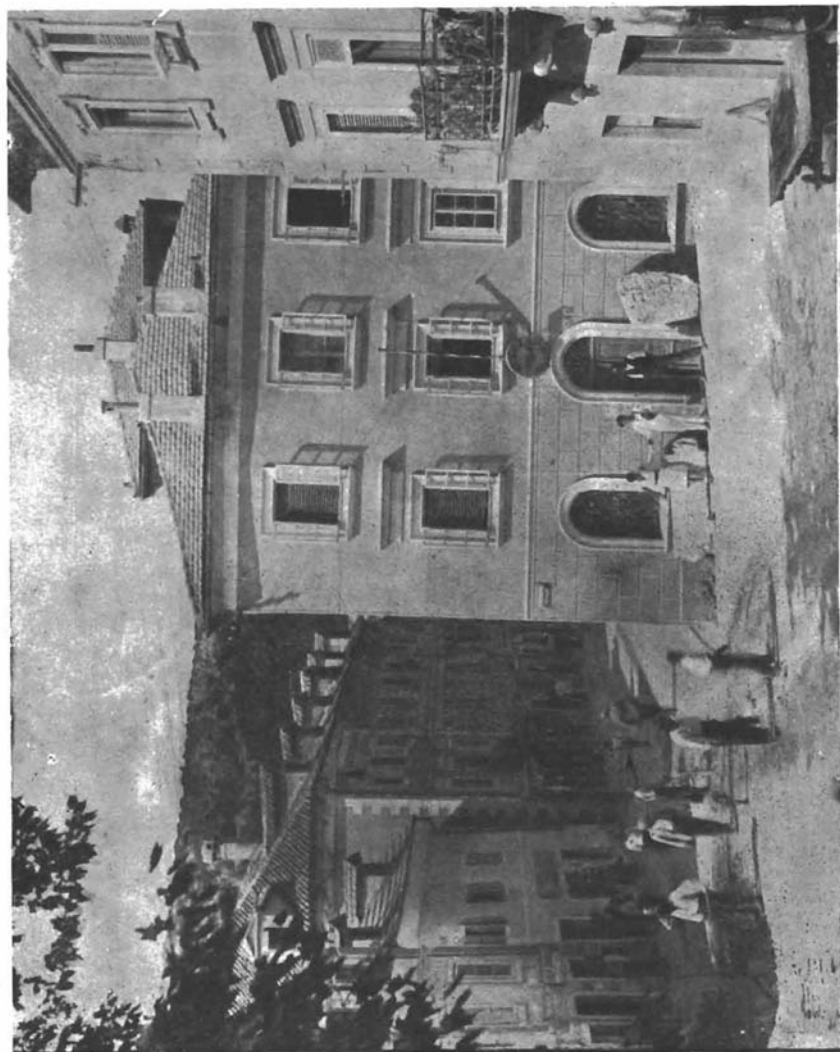

Sl. 10. Pronađene i sakupljene bojne sjekire

Sl. 11. Sakupljeni fragmenti tegurija iz Uzđolja s natpisom kneza Mucimira (restaurirano)

STIPE GUNJAČA: Rad osnivača muzeja hrv. arheol. spomenika

Sl. 12. Kuća Fontana u Kninu u kojoj se do g. 1934. nalazio muzej

STIPE GUNJAČA: Rad osnivača muzeja Irvy, arheol. spomenika

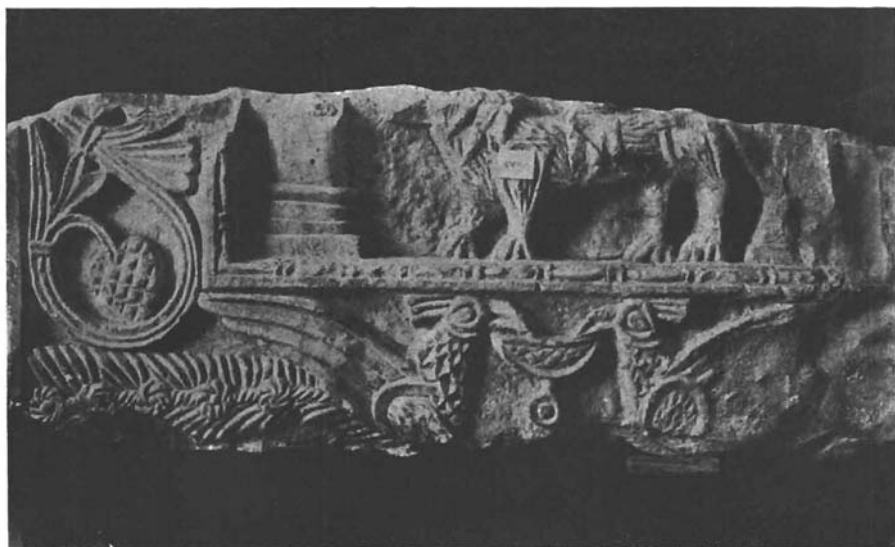

Sl. 13. Iz unutrašnjosti muzeja oko g. 1930.

STIPE GUNJAČA: *Rad osnivača muzeja hrv. arheol. spomenika*

Sl. 14. Otkriveni bedemi Varvaric (Bribir)

Sl. 15. Simbol euharistije iz Kule kod Benkovca

STIPE GUNJAČA: *Rad osnivača muzeja hrv. arheol. spomenika*

Sl. 16. Branimirov natpis iz Šopota

Sl. 17. Otkriveni temelji bazilike u Ninu

Sl. 18. Zgrada antknog lapidarija u kninskoj tvrđavi

Sl. 19. Marun s radnicima na iskopinama u Čukeru

počasti, nego zbog moralne satisfakcije za toliki uloženi trud i tako vidljiv uspjeh, ne zato, da usne na slavi, nego da dobije još više podstreka i javne podrške u daljem radu, za koji je imao pronicav duh, široke koncepcije i nesavladivu energiju. Međutim, tih dana ispio je najdublju čašu ogorčenja. Kao da nije bilo vremena ni časa, ni prije ni poslije, nego baš pri samom otvoru muzeja, ispred mnoštva naroda, koji je učestvovao i na skupštini, postavi Bulić sa nečakom L. Jelićem, također članom znanstvenog odbora, nekoliko pitanja formalne i administrativne naravi, s čega se, ne bez namjere, razvila raspra, u koju je Jelić ulijevao dosta žuči, pa se to svrši onim, čega se Marun najviše bojao; Bulićevim potpunim istupom iz društva i rascjepom, koji je rezultirao osnivanjem novog sličnog društva »Bihaća«, sa sjelom u Splitu, a s Bulićem na čelu.

Marun se nije dao smesti istupom Bulića iz Hrvatskog starinarskog društva, kojemu ne samo što je otkazao svaku naučnu pomoć, nego se pretvorio u otvorenog protivnika. On sada upire sve sile, da taj gubitak kao i krizu s rascjepa učini što manje osjetljivim, pa stade snivati i ostvarivati troje: odmah pronaći zamjenu Buliću i Jeliću, osnovati vlastiti društveni odnosno muzejski organ i doći do drugih prostorija za muzej, makar ga je tek otvorio u zgradi načinjenoj ad hoc. Ali, dok je na tomu radio, splasne rad na istraživanju, čemu je doprinio i novi momenat; osnovani muzej, kojemu je on bio sve, a taj ga je toliko sapinjao, da mu se više nikad nije povratio onakav zamah, kakav je bio prije otvorenja muzeja i nastalog rascjepa.

Marun zamijeni Bulića Ljubićem, koji se htjede jače angažirati za društvo, no izoliran u Starigradu i u poodmakloj dobi ne davaše društvu veće koristi, osim što se društvo zaštitilo njegovim autoritetom. Znanstveni odbor se obnovi 1894., ali u nj uđu daroviti amateri: Frano Radić, Petar Kaer, Vid Vuletić-Vukasović, pa u nauci puki laici; fra Andrija Vukičević i Grgur Urlič-Ivanović.

Prije rekosmo, kako se Marun opredijelio, da Ljubićev Viestnik bude organom društva, pa je u njemu od g. 1890. izlazila posebna rubrika pod naslovom »Glasnik starinarskoga društva u Kninu« u kojemu su objavljeni tromjesečni izvještaji, kao i »Bilježke kroz starinarske iskopine u kninskoj okolini od god. 1885-1890«, u kojima je sukcesivno iznosio izvještaje o onom radu, koji se izveo prije nego se ova rubrika otvorila. Ali penzioniranjem Ljubića g. 1892. prestaje izlaziti Viestnik, a time i kninska rubrika. Ljubić je odstupanjem sa dužnosti ostavio preporuku svojim suradnicima u Zagrebu, da se »Hrvatsko arheološko društvo«, fuzionira s kninskim, a da »Viestnik« dalje izdaje Kninsko starinarsko društvo. Kako se to nije ostvarivalo, Marun g. 1893. pokušava ulaziti u pregovore s »Maticom dalmatinskom«, da bi djelomice o njenu trošku izlazio vlastiti muzejski organ. No ni tu nije našao odziva, s čega se pokušava povezati s »Glasnikom zemaljskog muzeja« u Sarajevu. Nu poslije svih pokušaja osvjedoči se, da nema drugog izlaza, nego osnovati vlastiti organ, pa padne zaključak na sedmoj glavnoj skupštini Hrvatskog starinarskog društva 15. V. 1894., da se pokrene društveni organ pod imenom »Starohrvatska prosvjeta«, koji će izlaziti tromjesečno, a glavni urednik da joj bude naučni izvjestitelj Frano Radić. Tako je godine 1895. ugledao svijetla prvi broj časopisa na Slavenskom Jugu, koji je tretirao domaću

arheologiju, a njene stranice je većinom ispunjavao glavni urednik, pa i svaki član znanstvenog odbora kao i predsjednik Marun. Glasilo je izlazilo do godine 1902., a prestalo je zato, što je F. Radiću znatno oslabio vid.

Treća Marunova zamisao, nabava druge kuće za smještaj muzeja odmah iza njegova otvorenja, nije se sastojala samo u traženju prostora, nego je ona imala sasvim drugu pozadinu. Naime, od prvih početaka istraživanja, kad se još nije ni sanjalo o muzeju, pronalasci su prispijevali u samostan sa onih položaja, koji su bili njegovo vlasništvo (Kapitul) ili je s njima samostan rukovodio (Crkvina u Biskupiji). Iz tadašnjih okvira gledalo se na svaki pronalazak kao na samostansko vlasništvo, a kad su stali prispijevati pronalasci sa drugih terena, koje je društvo kupovalo ili unajmljivalo, protezao se u samostanu pojam vlasništva i na njih. Zato je i nastao otpor Marunu na onoj franjevačkoj sjednici u Kninu, protiv njegova zalaganja, da bi sijelo muzeja bilo u Splitu. Imajući Marun na umu zahvate na širokim područjima izvan Knina, a predviđajući, da će se teško riješiti i daljih ovakvih prohtjeva, ako se što prije ne raskrsti od samostana, stade polako i sistematski udaljavati muzej iz tog zagrljaja. Iako franjevac, on je stajao nepokolebljivo na gledištu, koje je još na spomenutoj sjednici istinski ispovjedio, da se tu radi o narodnim svetinjama i da je to bezuvjetno svojina naroda, koji k tomu snosi i glavne troškove oko iskapanja. Zato on taktički izmiče odavle muzej, gradeći najprije posebnu zgradu na samostanskom zemljištu, ali s posebnim ulazom, a odmah iza otvorenja muzeja hoće da kupi privatnu kuću, koja je muzeju i samostanu susjedna. No Marun je i tu imao borbe, od koje je cijeli njegov životni put i rad bio satkan, pa je, da bi bacili svijetlo na njegove neprilike, ovdje najbolje iznijeti izvadak iz njegova pisma od 6. X. 1893., koje je upravo svome starješini, provincijalu fra Marku Ivandiću, a u tom pismu je tu borbu i nehotice sažeo on sam. To sam pismo objelodanio (Republika XI, 8, Zagreb 1955) i tu sam već rekao:

»Pismo odiše Marunovom žilavom energijom, individualnom hrabrošću i liberalnim stavom zbog kojeg je često dolazio u sukob sa starješinstvom, zbog čega je poslije šezdeset godina života istupio iz franjevačke zajednice zadržavši samo ime i nošnju, da kao osamdesetdvo godišnjak umre odbivši više puta ponudene sakramente utjehe. Pismo je izazvalo provincijal, kad mu je uskratio intervenciju kod vrhovnog starješine franjevačkog reda, generala, da mu ishodi dozvolu, da može početi izvan omeđenog teritorija kretanja u svrhu prikupljanja novčanih doprinosa za kupnju jedne kuće, koja je trebala za provizorni smještaj muzeja. A ustvari on je imao i drugi cilj, da poradi na ostvarenju Ljubićeve preporuke o fuziji Hrv. arheol. društva, čime bi se nekako naknadio gubitak, koji je nanesen osnivanjem »Bihaća«. Provincijal mu je spočitnuo, da se vara, kad se nada, da će tako lako smoći novaca za kupnju kuće Fontane, »jer novci ne rastu na grani«. Dalje, da mu se ne čini promišljeno sakupljati sredstva za smještaj starina, a ne biti siguran, hoće li se starina naći i za popunjenje tadašnje zgrade muzeja. Provincijal u svom pismu naglašava, da nije uvidio razlog sporu između njega i Bulića na osnovu njegovih i Bulićevih izlaganja, te traži, da ga obavijeste detaljno, pa kaže: »Tu valja biti odrišiti i kazati evo, ovo i ovo u čemu se razilazimo, ovo je i ovo uzrok našem nesporazumu i daljim razmiricama, u tomu on ima krivo,

a u tomu ja, jer ja ipak cijenim, da baš u ničem neima ni tvoje pogriške, ako prem rado priznajem, da nema svega onoga što ti se prišiva i da pogriške, mogle su ti se i imale oprostiti zbog tvojih zasluga i truda za starine.«

Marun je već prema svome temperamentu i metodu odgovorio otvoreno i odrešito ne žacajući se ni toga, da na jedan način zaprijeti provincijalu, da će ga u memoarima ovjekovječiti. Dao mu je do znanja, koliko su ga u istraživačkom radu kočili sami franjevci, spočitnuo mu neupućenost u njegov posao, a katkada se, kad mu se činilo, da je prešao maksimalnu granicu, taktički povlačio. Napose je zanimljiv osvrt na Bulića, koji je pisan pod teškim dojmom nedavnog nastupa Bulićeva sinovca Don Luke dr. Jelića i samog Bulića (što ovdje ispuštamo).

Bitno je ovdje, da se na jednom primjeru kod nas uoče teškoće, s kojima se pioniri bore, a za razumijevanje njihove akcije i subjektivnih doživljaja pritom treba, dakako, razumjeti vrijeme i prilike, u kojima se to zbivalo, a to nije bilo tako daleko, pa se čitaoci bez naročitih teškoća mogu prenijeti u duh vremena, kakav je bio pod konac prošlog stoljeća. Tada će iz opreka gledanih današnjim shvaćanjem bolje ocijeniti teškoće i dalekosežne smetnje, koje su bile na putu ostvarenjima pregaralaca u dobronamjernom radu na promicanju interesa naroda i nauke. Izvadak iz pisma glasi:

»Mnogo poštovani Otče!

Na vaše poklonito dugo pismo dužnim počitanjem usudjujem se primjetiti, da nema u njemu ni cigle stavke, koja ne bi bila u opreci s mojim osvjedochenjem i to je posljedica moga optimizma, u starinarskom podhvat, a dozvolite, izraz vašega pesimizma. Već je god. 1888. Politeo u jednom članku o hrvatskim starinam pisao: »Optimiste ovoga su puta obdržali pobjedu«: Optimizam je, pa ako hoćete i drzovitost bila pred sedam godina spominjati kakvu slavnu hrvatsku prošlost i hrvatske starine. Drzovitost je moja bila sa četiripet trgovčiča proglasom stupiti pred hrvatski narod namjerom kopati hrvatske starine. Drzovitost je i kod velikih naroda, osnivati arheološka društva, a ne znam kako okrstiti moju smjelost, pošto se nitko drugi nehtjeo uprave društva primiti, društvo predvoditi, šest skupština obdržati onom društvu, komu zloguci sprva odmah dane odbrojili? Nije li drzovitost starine kopati medj razjarenim ... pučanstvom? Nije li drzovitost bila goloruku i bez novčanih sredstava poduzeti gradnju sadanje muzealne zgrade? Može se brojiti medj drzovite čine i zadnja svečanost pri otvoru muzeja o čemu učeni dr. Folnegović proročkim duhom kaza, da tek slobodna i ujedinjena Hrvatska, moći će pravedno ocijeniti važnost toga slavlja. Drzovitost je uhvatiti se u koštac rad jedne ideje sa Bulićem i Jelićem. A tko da na čas spomene sve drzovitosti što su za hrvatske starine poduzete i sretno uspjele? Medj najveće drzovitosti brojim srdčanost oprezno svoj starinarski rad izvoditi suprot jakom mnijenju u redodržavi, a dozvolite kazati, i suprot vašoj naklonosti, prem ta opreka danomice iščezava, pošto činjenicama u ruci mogu ustvrditi, kako javno mnijenje u našoj kuštodiji pristaje sve to odlučnije uz ovaj podhvat, tako da poimenice mogu sada medj odlučite pristaše brojiti M. P. dr. Markovića, Šimunovića, Bačića, Perkovića, Belamarića, a valjda malom iznimkom sve sinjske lekture, Karduma, Tomasa, Barbića, Vukićevića, Klarića, Jukića i t. d. pače, kod nas

nema ciglog očitog protivnika ovom pothvatu; dok sprva tako nije bilo. Pa ako je sve to uspjelo zašto da ne uspije jednostavna kupovština Fontanine kuće?

... Ja ne smatram da bi se kupovštinom Fontanine kuće provizorij muzeja promijenio, ko' što ne dvojim da će se u godinu dana napuniti sadanje prostori-rije. Moje izjave o *privremenosti muzeja u Kninu ne isključuju misao o središnjem muzeju* o komu će budućnost hladnokrvno dosuditi ga »onomu mjestu, gdje će bolje odsjevati njegov hrvatski karakter«. Ja sam govorio, o sadašnjosti, a kazao sam drugom prigodom što mislim o budućnosti. Nego, budućnost je knjiga zatvorena za svakoga. Ovaj pravac, koji je ovdje društvu dan, naravan je i zato sa neznatnim sredstvima ploda donosi. Ja i Vi nismo nikad govorili bi li se dalo muzej i društvo uzdržavati u Kninu i bez našega sutjecanja, prem ja imam i o tom svojih posebnih, tajnih nazora, koji će tajnom mojom ostati, pošto ja kao harni član naše redodržave sve ću u svom omejašenom djelokrugu učiniti, da starine ostanu u našim rukama, dok sam u duši osvjedočen, da je to našoj redodržavi jedno moralno vrelo životnosti. Nego, valjda bi i Vi u svemu samnom bili sporazumni, kada bi stekli jednako uvjerenje o množnosti i velevažnosti hrvatskih spomenika, i Vaš bi se pesimizam promijenio, po kojem dvojite, da li će se i sadašnja zgrada s hrvatskim spomenicima napuniti, dok ja sam o tome kao o svjetlosti sunca božijega uvjeren. Takav optimizam možete meni dozvoliti, pošto je plod i razmišljanja i proučavanja i stvarnog osvjedočenja. Našu prošlost nisu vrane ispile, ona je obstojala, a rudnici njenih dokaza leže u ruševinama. Bio sam i ja jednom pesimista, ali danas sam, kako Vi velite, pun vjere u množiju hrvatskih spomenika. *Moje je osvjedočenje o tomu jače nego o mnogim člancima naše svete vjere*, pošto osvjedočenje ob ovima dar je božji uz neko osvjedočenje osjetila, dočim osvjedočenje o hrvatskim starinama stvar je realna, koja se opipati može, a oni koji su to svim osjetilima opipali, ti moraju u to vjerovati. To je za me ozbiljno promozgan čin, kojemu hladnokrvno idem u susret, ako me samo ne sapnu starešinske zapovijedi, kako vidju da me dosta sapinju, protivu kojima nemam drugog oružja, nego u svom zapisniku zabilježiti kako mi se taj i taj pothvat razbio o volju starešinsku, ne iz njihova hrdjava srdca, nego što su me smatrali sanjarom, fantastom i tomu slično. Sam dobri Bog zna koliko se plemenitih podhvata rasplinulo u sva vremena kod predsude nadležnih faktora pripisujući ih zanesenosti mašte ili pako sgoljnom ludilu.

Naprotiv, što ih je uspjelo dociglom mislim da se može pripisati tomu, što se našlo nekih providencijalnih ljudi, koji su začetnike takvih podhvata branili. Nedao Bog, to mi nikako u glavu ne ide, da sam pokretač kakva povjestničkog čina, ja sam malen, želim takav u grob leći, ali obret (otkriće) hrvatskih starina, smatram za naš narod veoma važnim poslom, koga, eto, ni dušmani (talijanaši) ne usudiše se omalovažiti. Njegovu važnost mogu braniti pred hiljadam neprijatelja, pa zato taj podhvat do ludila ljubim. Ako taj podhvat nije uspio kako bi inače bio, to bolnom dušom u četiri oka mogu kazati, bile su zapreke što su mi neka braća (franjevci) podmećala, prem kako rekoh, vidju i tu bolji okret. Moje sumorno srce upamtilo je gotovo svaku riječ, svaki ukor, svaku zabranu pri ovom plemenitom podhvatu, ali se tomu ništa ne čudim, nego i to smatram simbolom, da će ovaj podhvat uspjati ...

Dakle za me je čin najdubljeg osvjedočenja, da kupovština Fontanine kuće spada u hitnost programa samosvojnosti hrvatskih muzeja i da bi trebalo, za smoći potrebitu svotu novaca, da glavom podjem u Hrvatsku. Razborstvo me pako svjetuje, da se usuprot Vašem osvjedočenju ne obraćam za dozvolu preč. Generalu. Ja do sada nisam umio tako drzovite igre izvoditi. Ja sam umio, pa i danas dužnim poštanjem molim, da mi Vi, na kraju Vašega starešinstva, i kao neko dobročinstvo prema meni i kao zalog prema svomu narodu dozvolu dobijete. Mislim, da je takvu molbu lako motivirati, bilo rad kupovštine te kuće ... bilo rad »Spomen knjige« što se u Zagrebu tiska, bilo što bih proučio bolje zagrebački muzej i tomu slično. Nu protiva Vašem osvjedočenju ne usudjujem se dalje mećati na kušnju Vaše starešinske vlasti ...«

Marun je prebrodio sve poteškoće i ostvario osnovne zamisli ostavivši daleko u sjeni sve smetnje i sva nerazumijevanja, koja su mu još od đaćkih dana nametali toliki malodušnici, pa i zavidnici. Otvorio je muzej, uspostavio kakav takav znanstveni odbor i znatno povećao broj članova društva, osnovao vlastito glasilo i otkupio ne samo onu privatnu kuću nego i cijelu kninsku tvrđavu s petnaest građevnih objekata. Ovoliko angažiranje uz stalnu brigu o napretku društva i održavanja muzeja kao institucije odrazilo se na istraživalačkom radu, koji, a bez sumnje na sreću nije više bio onako intenzivan. On nije bez doze kaprica odmah po otvorenju muzeja, a prije osnivanja Bihaća, htio istraživati u okolici Solina iz već poznatih razloga. Protiv te nakane ustaje Bulić sada otvoreno i okreće protiv Maruna svoje konservatorsko oružje, što doznajemo iz Bulićeva dopisa, koji je on pod brojem 143 od 12. XI. 1893. uputio načelniku Kaštel-Sućurca M. Miolinu, a ovaj je prijepis tog dopisa povjerljivo dostavio Marunu. U tom Bulićevu aktu između ostaloga stoji: »Iz pouzdana izvora doznao je potpisani (Bulić) da koji član Starinarskog kninskog društva zalazi od nekoliko vremena potajno u to mjesto, namjerom da kopa starinske predmete iz dobe hrvatske narodne dinastije da ih odnese u zbirku starina u Knin. Potpisani dočim izjavljuje, da će u djelokrugu svoje vlasti postupati proti gorenavedenu postupanju u smislu obstojećih zakona, časti se zamoliti to Slavno Obćinsko upraviteljstvo, da bi ono u obranu svoga ugleda i svih eventualnih prigovora zapriječilo energično svaki pokušaj kopanja starinskih predmeta u svojem području sa strane nepozvanih i neukih ljudi, a dosljedno i njihovo prenašanje u Knin ...« Ovomu se Marun uklonio, te je od osnutka i djelovanja Bihaća zauvijek napustio namisao, da istražuje u okolici Splita. Od otvorenja muzeja do g. 1900. proveo je, kako rekosmo, jedino jedne sistematske iskopine u Žažviću kod Bribira, a male radove je izvodio na više položaja u Biskupiji zatim u Plavnu, Unešiću, Đevrskama, Smrdeljima, Podgrađu, Ivoševcima i u Lišanima, gdje je ostavljao posao na povjereniku, a katkada i na običnom radniku.

Od početka stoljeća do I. svjetskog rata nastavlja iskapanje u Plavnu i Biskupiji, a zatim iskapa u Otresu, Morpolaći, Ivoševcima, Ostrvici, Ždrapnju i Đevrskama, gdje je na nekoliko položaja iskapao njegov povjerenik Vlado Ardalić.

Mi smo prije naveli razloge, s kojih je splasnuo rad na terenskom istraživanju, no Marun to nikako nije gubio s uma, nego je htio ukloniti sve smetnje

i učiniti sve predradnje, kako bi se slobodnih ruku bacio na planirano istraživanje širih i kombiniranih razmjera.

Oko g. 1900. pada odluka o prodaji kninske tvrđave, koja je od okupacije Bosne g. 1878. izgubila stratešku važnost i bila na teret državnom eraru, pa Marun stade ulagati svu spretnost, kako bi otkupom tog velebnog i starog spomenika spriječio, da objekt dođe u ruke privatnih reflektanata, koji su u golemoj tvrđavi gledali enormnu količinu klesanog kamenja, kojom su se kanili koristiti za razne gradnje u Kninu. Spasenjem ovoga objekta htio je ujedno stvoriti i neku trajnu ekonomsku bazu, kojom bi održavao muzej i vršio iskapanja, jer je u tvrđavi i okolo nje bilo dosta zgrada za nastambu kao i zemljišta za obradu. Prisnim vezama uspije izazvati nenadnu licitaciju, te gotovinom, koju je posudio od rodenog brata, predusretne nepripremljene reflektante-trgovce i otkupi tvrđavu za Hrvatsko starinarsko društvo, pa tako stekne objekt, ali i nove neprijatelje. Da bi povratio dug, Marun počne s novom akcijom skupljanja prinosa za otkup kninske tvrđave, koja mu je odnijela dosta vremena, ali se zato isplatila, jer je odatle pored vraćenog duga imao još i sredstava za iskapanja i uređenje muzeja.

Marun je zasnovao grandiozan kombinirani zahvat na Bribirskoj glavici, u koji je angažirao i bečku Centralnu komisiju. Tu gradinu, koja nosi sve kulturne kontinuitete od prehistorije do oslobođenja od Turaka u XVII. stoljeću, nazivao je »Hrvatskom Trojom« i živo žudio, da uđe u trag preostacima opulentnog života hrvatskih dinasta, knezova Bribirskih. A prostrana površina te glavice bila je u rukama seljaka, koji su ju obrađivali, pa je Marun društvenim prihodima otkupio cijelu površinu izuzev malog dijela, koje je vlasništvo crkve. K tomu, da pripremi sve za kampanju, podigao je i kuću za boravak ekipe, nabavljao alat i pribor za veliki zahvat. Tu je počeo iskapati g. 1912., no to iskapanje nije ni uhvatilo dobra zamaha, kad ga je zahvatila predratna psihoza, pa je konačno ovu i svaku drugu akciju prekinuo I. svjetski rat.

Za vrijeme rata Marun se nalazio u Kninu sve do okupacije t. zv. III. zone od strane Talijana. Čim su Talijani ušli u Knin, deportirali su Maruna i zatvorili ga u Ankoni, gdje je u sljepici proboravio nekoliko mjeseci, a kad su ga pustili na slobodu, povratio se u Knin, no odmah ga g. 1919. odvedu kočijom do granice i izbace u selu Kijevu, odakle ode u Sinj.

U Sinju se našao odsječen od muzeja, društva, svog terena i bez ikakvih mogućnosti arheološke akcije. Nalazeći se u najvećem franjevačkom samostanu u Dalmaciji, snažno je odudarao od mentaliteta ostale braće i liberalan, kakav je bio, ubrzo je toj sredini postao nepoćudan. Mi smo se u onom njegovu pismu sreli s njegovim raspoloženjem u odnosu svećeničkog i arheološkog poziva. Tu se vidi, komu on više pripada, a objašnjava to i njegov nena-mjeran i spontan navod u dnevniku pod datumom od 18. I. 1910., gdje je napisao: »Bio sam u Ružiću da obavim blagoslov novog mlina u istom selu, ali glavno da otkupim bronzane predmete od Ante Lele«. Zadužiti Maruna kakvom ulogom u dušobrižništvu, bilo je iluzorno, jer je on franjevce odavno navikao na priličnu indiferentnost, a za nastavnika u franjevačkoj gimnaziji nije imao ni kvalifikacije ni volje. On je sam našao sebi posla, pa ne mogavši živjeti bez veze s podzemljem, zalazi dublje u nj i stane istraživati rude u oko-

lici Sinja, gdje na više mjesta otkrije lignit i boksit. Sada se, grijan fantazijom svih laika, da bi iz podzemlja moglo iskrsnuti neočekivano otkriće rudače, s čime se naglo bogati, stade baviti mišlju, kako će sretnim slučajem doći u mogućnost da steče materijalnih sredstava i time uskrisi obamrlo »Hrvatsko starinarsko društvo« i njegove pothvate. Stoga se povezivao s građanima i živio prilično javno, što je već bilo dovoljno, da ga franjevačka braća i starešinstvo gledaju prijekim okom. Nu on nije htio voditi računa o političkoj ulozi tog samostana u to doba, koji je u Dalmaciji bio kula klerikalne koncepcije, a on ne samo što nije bio istog političkog osvjedochenja, nego se družio javno i prisno s liberalnim protivnicima, pa je samostanu bio jako zazoran, te njegov starješina nije htio dugo čekati na obračun. Žučna borba između Maruna i gvardijana Kotoraja dobila je takve oblike, da je jedne noći samostanski poslužnik tri puta do uzoru raznosio pisma i odgovore iz sobe jednoga u sobu drugoga. Ta se borba svršila s tim, da je Marun napustio samostan i nastanio se u privatnoj kući u Sinju. Na nekoliko opomena provincijala, da se vrati u samostan, odgovorio je negativno, a konačno na poziv ad audiendum verbum odgovorio je »u samostan ni živ ni mrtav«. Zato je bio suspensus a divinis, što je primio bezbolno, jer je to i sam praktično proveo. Bilo je, govorio mi je, i pokušaja, da mu se skinu haljine, no on se tomu opro i s razloga, što bi opet postao Stjepan, a to znači i nepoznat.

Godine 1921. vraća se Marun u Knin, gdje je poslije toliko perturbacija od početka rata sav život muzeja i društva obamro, pa se stane baviti mišlju o regeneraciji svega. Nastanio se u muzeju, a hranio se na kredit, čekajući, da to plati s mršavim plodinama sa kupljenih zemalja za iskopine i malom kirijom bohema, koji su se nastanili u tvrđavskim kućama. Nemajući više one mladenačke snage, s kojom je osnovao društvo, a nestankom ranijih političkih tijela izgubio je stare veze, pa k tomu stvorivši borbenim životom dosta neprijatelja, nije mogao više računati na stare oblike okupljanja ljudi, a s time i na pomoć. On je i dalje polagao mnogo na lutriju, koja bi ga dopala kakvim sretnim otkrićem ruda, pa ih je svuda tražio i »pokrivao« terene, gdje bi ih pronašao, računajući, kako će ustupanjem tih terena na eksploataciju zaslužiti veće svote, s kojima će pomaknuti muzej sa mrtve točke. Ne hoteći to pokrivanje terena držati na svom imenu, da mu se ne spočitne lična zainteresiranost za nekim bogaćenjem što mu nikad nije ležalo na srcu, prebacio bi to na čovjeka blize krvi, koji je u tu svrhu plaćao razne takse, a ovakve usluge su se kasnije osvetile Marunu i muzeju, jer je Marun bio slab, da se odupre ucjeni ne baš najskromnije eskomptacije. Time je dao povoda nepotrebnim komentarima, pa su ga neprijatelji voljeli predstavljati kao kompromitirana, iako on nije imao nikakve lične koristi.

Svakako zlatne žice iz rudarskog podzemlja nije bilo, i kad se o tomu osvjeđo, udario je drugim putem. Ulaskom Stjepana Radića u vladu g. 1925. sagleda mogućnost, da bi ga zainteresirao za stvar muzeja i društva, te naiđe na razumijevanje. Radić je stavio u dužnost bivšim županijama, zagrebačkoj i splitskoj, da redovito pomažu muzej. Istodobno je Marun radio na obnovi Hrvatskog starinarskog društva, u koje privuče znanstvene krugove u prvom redu dr. Miha Abramića, prof. Ferdu Šišića i prof. M. Ivekovića, koji su mu bili od velike pomoći. Odmah g. 1926. obnavlja se Starohrvatska prosvjeta,

te nova serija ugleda svijetlo g. 1927. u redakciji spomenute trojice, a suradnici su bili ljudi od nauke iz cijele države.

Počelo se i radom na terenu, pa se kopalo ispod kninske tvrđave, na Maloj Vijoli i na Bukorovića bašti u Biskupiji. U Ninu se otkrivala bazilika sv. Marije pod stručnim rukovodstvom danskog arheologa E. Dyggeve, a u okolici Benkovca u Korlatu, Kuli i Šopotu je iskopao Marunov povjerenik, župnik Benkovca i Raštevica don Mate Klarić, koji je objekte upravo devastirao. No ovom naglom preokretu dode brzo kraj, jer je šestojanuarskom režimu dobro došao nastali sukob između Maruna i don Klarića, kojeg je Marun učinio tajnikom društva i kustosom muzeja, pa se rad prekine na svim linijama. Marun biva penzioniran, a Hrvatskom starinarskom društvu, koje je ostalo na papiru, ostane doživotnim počasnim predsjednikom.

Maruna, koji je već prevalio sedamdeset godina i doživio mnogo udaraca, još uvijek nije napustio žilav i borben duh. On sada stane u muzeju, koji je stvorio, gledati ustanovu tadašnje vlasti, koja ga je uklonila sa rukovodstva, pa je nastavljao raditi privatno, držeći svoje nakane i zahvate daleko od uprave muzeja. Na svoju ličnost dobije od Srpske akademije svotu, s kojom je iskopavao u Mokrom polju kod Knina. Ušteđevinom od penzije stade iskopavati na Čukeru kod Zrmanje, gdje su mu kao i u Mokrom polju katkada pomagali Dygge i Abramić. Godine 1932. sa Wernerom Buttlerom i P. Pauskom vrši pokusno iskapanje na prehistorijskim bedemima Spasa kod Knina. Kad je, inače nježna zdravlja, fizički potpuno iznemogao, nije ga ostavljala strast istraživanja, pa je za svoj račun dao iskopati na raznim mjestima, ne polažući mnogo na izbor nadziratelja. Godine 1936. povjerava iskopine u Koljanima učitelju Tešanoviću, koji se tu našao. Godine 1937. predaje posao na Kapitolu ličnom prijatelju fra Pavlu Perišiću, a kasnije meni. Iduće godine rade u Vrpolju kod Šibenika profesori F. Dujmović i I. Ostojić, a u Galovcu kod Zemunika don Kazimir Perković. Nemajući baš nikakva čovjeka, da mu povjeri rad na Zelića gradini kod Žegara, gdje se nadao otkriti Stridon, zalijeće se sam zadnjim snagama nekoliko puta, pa mi je malo dana prije smrti govorio o nastavku radova u proljeće, ali je smrt bila brža, te ga snade 15. I. 1939. I tako se ugase toliko vruće želje čovjeka za svježim mirisom zemlje rasparenih kulturnih slojeva, koje su jednakim intenzitetom prožimale Maruna od uspinjanja na Rogovo i Babin grad do posljednjeg navrata na Zelića gradinu.

Marun u svom dugogodišnjem radu nije bio samo jednostrani istraživač i organizator. On je neumorno radio na sabiranju svakojakih kulturnih preostataka i podataka. Razumljivo je, da je istim marom sakupljao slučajno pronađene starohrvatske arheološke objekte, koje je donosio u muzej, a tih je mnogo. Njegova zamisao o koncentraciji hrvatskih spomenika išla je dotle, da je tražio putove, kako bi iz Venecije dobio Višeslavovu krstionicu. On nikada nije puštao iz očiju bilo kakav arheološki objekt, nego je jednakom hitrošću poletio na teren, čim bi dočuo za kakav prehistorijski ili antikni nalaz. Sve je to spasavao nauci, donoseći pronalazak u muzej, a katkada je iskopao i objekte iz prethrvatskog doba. Njegova je zasluga, što su se počeli otkrivati antikni Burnum, Asseria i Varvaria, a sam je iskopao ili dao iskopati kasno antikne bazilike u Bilicama, Biskupiji, Potravlju i Mokrom Polju,

te otkrio položaj bazilike u Biočiću. Konačno u kninskoj tvrđavi načinio je antikni lapidarij adaptiravši u te svrhe jednu zgradu. Davao je podatke sa terena geolozima, petrografima, etnolozima i etnografima.

Bilo bi možda previše od njega tražiti, da nam i u literaturi ostavi mnogo. No on je ipak ostavio za sobom štampane izvještaje o radu društva i muzeja. Prvi izvještaji objelodanjeni su u Ljubićevu Viesniku, radeni su kasnije, sa škrtim podacima i pod izbljedjelim dojmovima, inače dosta konfuzni i prilično nestručni, ali se ipak uz ulaganja opreza i truda mogu donekle iskoristiti. Nešto su bolja tromjesečna izvješća, koja su rađena neposredno, te izlazila punih deset godina u Viestniku i Starohrvatskoj prosvjeti. Pokušaj s drugim priložima isto tako nije bio na visini. U te pripadaju »Starohrvatsko groblje sa polusrušenom crkvom sv. Spasa u Cetini«, »Starohrvatska bazilika u Žažviću u Bribirskoj županiji«, »Dvije nadpisne uspomene o hrvatskom kralju Zvonimiru«, »Arheološki prilozi o religiji poganskih Hrvata«, »O najznamenitijim starohrvatskim grobovima na groblju otkrivene biskupske bazilike S. Marije u Biskupiji kod Knina«, »Popis naušnica (okosnica, minđuša) Prvoga muzeja hrv. spomenika u Kninu«, sve u staroj seriji Starohrvatske prosvjete, a u novoj je dao članak pod naslovom »Ruševine crkve sv. Luke na Uzdolju kod Knina sa pisanom uspomenom hrvatskog kneza Mutimira«. Prava je šteta, što je prestankom Starohrvatske prosvjete Marun pretrgac namisao, da načini i objelodani sav kovinski inventar muzeja poput onog »Popisa naušnica« ako ni zbog čega drugoga, ono zbog topografskih podataka, koji tolikim predmetima nedostaju.

Osim ovih objelodanjenih radova Marun je u muzeju ostavio i svoje bilješke, u kojima vrve topografski podaci istraživanih ili uočenih arheoloških položaja, kao i slučajnih nalaza. Kada bismo grafički povezali sva ona mjesta, koja se u bilješkama navode i dodali k tome sve točke, koje je Marun obišao, a nije spomenuo, dobili bismo čudesno zamršen dijagram njegova istraživačkog itinerera, kakav ni izdaleka nije ispunio nijedan naš arheolog. Prebacimo li se duhom u doba njegova djelovanja, moramo iza tog itinerera, koji nam ne bi u srednjoj i sjevernoj Dalmaciji ostavio izvan dijagrama nijedno selo, gledati neizmjerne poteškoće, koje je Marun morao svladati. On ne pravi mnogo razlike, da li je zima ili ljeto. Za sredstvo bira, što mu je prije u izgledu: diližansa, kočija, jahači konj, a najviše se služi svojim laganim nogama. Na putu ga sustiže nevrjeme, mori ga glad i žeđa, spava, gdje omrkne; najčešće kod svećenika ili učitelja. Sve je to obavljao bez ikakve naplate izlažući opasnosti svoje slabašno zdravlje, koje mu je od rane mladosti podgrizala tuberkuloza. I to nije sve. Tri puta je dolazio u životnu opasnost zbog istraživanja. Praznovjerno stanovništvo umjetno razjareno od politikanata, koji su njegovu istraživačku akciju prikazivali političkom, dočekivalo ga ponegdje pravim ustankom, no on je umio u zadnji čas vješto izbjeći opasnosti nalazeći u svakoj prigodi poseban izlaz iz teške situacije, a jednom ga je spasila hitrina konja, kojom inače nije uspio izbjeći udarac krupna kamena u rebra. Ovakve opasnosti i poteškoće stajale su vrlo daleko od njegovih suvremenika istraživača, koji su najčešće sjedili u kabinetima i nisu poznavali sličnih napora ni pogibelji. Štaviše i danas, kad su saobraćajna sredstva i mogućnosti putovanja sasvim drugačija i lakša, kad nema ni govora

o kakvom izlaganju životnoj opasnosti, kad se sve još i plaća, nemamo ljudi, koji bi pokazali ovoliko samoprijedora i ljubavi za istraživanje. Ali zato nemamo ni muzeja, kojih bi se sadržaj i značaj poistovetovao s radom njegova utemeljitelja, kao što je kninski muzej bio poistovetovan s imenom fra Luje Maruna. On nam je ostavio još i bogato iskustvo, koje je u istraživanju stekao sjajnom intuicijom, te nam otkrio putove kojima se dolazi do hrvatskih arheoloških spomenika. Naučio je sve, kako za njima treba tragati po opustjelim »Crkvinama«, na zaravanastim humcima, pod surim gomilama, u obraslom žbunju, po »Grebčinama«, u zidovima kasnijih arhitektura, pod žbukom postojećih zgrada, pa čak i u bunarima.

Takvim neumornim radom iskrasao je golem inventar muzeja, u kojemu se nalazi bjelodano svjedočanstvo o našem najranijem stvaranju. Tu je golema količina arhitektonskih fragmenata, koji su ukrašeni pleternom plastikom, koja, istina, porijeklom nije naša, ali su je zato primljenu izvana stvarale i varijante još razvijale ruke domaćih majstora, što se najbolje potvrđuje činjenicom, da imamo takvih spomenika, koji su načinjeni u raspršenim selištima, a od istog su kamena, kakav se tu nalazi. Na tim fragmentima, koji redovito potječu od crkvenog namještaja, nalazimo i ostatke našeg najranijeg likovnog stvaranja. Epigrafski materijal, koji je Marun pronašao i unio u muzej, predstavlja zapravo naš najstariji arhiv, kakvog iz ovog vremena nemaju toliki danas napredni narodi. Napose se na njemu ističu narodna imena. Pored kamenih spomenika Marun je nagnuo u muzej veliki broj grobnih priloga. Zbirka starohrvatskih naušnica predstavlja kako po broju tako po varijantama izrade najveću zbirku ovakve vrste u Evropi. Od nakita se ističe još i velik broj prstenja, pa razne aplikе, dugmeta, nizovi od ogrlica i dijadem. Među pronađenim oružjem najviše se ističu ranosrednjovjekovni mačevi, a poznati su izvan naše zemlje pojedini primjerci krasnih ostruga. Tu se nalaze bojne sjekire i strelice. Od kućnog pribora ističu se lonci, barilca, žrvnjevi i noževi, a ima nešto i oruđa.

Marun je svojim otkrićima pružio golemu podlogu za osnovu i razvoj cijele naučne grane, koja počinje od problematike graditeljskog stvaranja te ide preko historije i historije umjetnosti do paleoetnografije. Zato je Jozef Strzygowski bio jednostran, kad je pregledavši muzej u Kninu g. 1924. napisao: »Zasluga je Marunova, što je u Kninu nastao jedan od najbogatijih muzeja svoje vrste na svijetu. Po njemu samome i ruševinama u okolici Knina dala bi se napisati povijest starohrvatske umjetnosti.« Golema je šteta, što uz Maruna nije djelovao stručni aparat, jer bi danas mnogo toga bilo iskorišteno. No takvog aparata u ono doba nije ni bilo, a čini se, da je iskustvo s Bulićem i Jelićem djelovalo na Maruna, da za cijeloga života stručnjake drži prilično po strani. Zajedničke akcije je priželjkivao i ostvarivao ih, ako su stručnjaci dolazili izvana, no nije trpio, sve da su oni i htjeli, da djeluju s njim u Kninu i u njegovu muzeju. U Kninu je želio biti i bio je autokrata, navikavši da drži glavnu riječ u Hrvatskom starinarskom društvu, kojeg je sastav skoro uvijek bio sličan onom Odboru u početku, a ukoliko su ulazili stručnjaci, oni su bili izvan Knina, pa su Marunu uvijek ostajale slobodne ruke u svakoj akciji. U muzeju je htio sam voditi naučnu riječ i smetalo ga, ako bi naučni ljudi iz uprave društva ozbiljno shvatili njegove vapaje za stručnjakom, pa

mu ga poslali, a taj bi se ubrzo stao osjećati nelagodno. Ljubomorno se čuvao, da ne ostane u sjeni stručnjaka, pa je za pomoćnike i pitomce rado uzimao ljude, za koje je bio stalan, da u sebi nemaju zaloga, da ga stručno natkriju. Takva praksa mu se osvetila pod stare dane, kad je izabrao za nasljednika svoga mještanina i miljenika običnog župnika don Matu Klarića, kojeg je g. 1928. postavio za društvenog tajnika i kustosa muzeja. No taj, nemajući bog zna kakve veze s naukom, a još manje s dobrim ponašanjem u naučnom općenju i držeci, da je, s položajem dobio i odgovarajuće znanje, ubrzo pomuti Marunovo raspoloženje. Njemu od prvih dana nastupa Marunova slava nije dala spavati, pa držeci, da se ona sastoji u kakvom senzacionalnom otkriću, iskoristi slučaj u Šopotu kod Benkovca, gdje ga je Marun, ležeći od upale pluća, poslao da iskapa. Tu je potkraj 1928. g. izbio na javu spomenik s natpisom kneza Branimira, četvrti po redu, što je Klarić u novinama dao predstaviti kao vlastito otkriće, a to je razbjesnilo Maruna, koji je i to na ovakav način prvi put čuo drugo ime, koje bi imalo biti vezano za radnu inicijativu njegova muzeja. Odmah zatim nastane između njih sukob, u koji je Klarić unosio oblike posve strane naučnom ophođenju, pri čemu je bio nepoštedan prema zaslugama i autoritetu Maruna i našavši na političkoj liniji ortaka u osobi dr. B. Murgića, koji je bio referent za kulturu pri zagrebačkoj oblasnoj samoupravi, uspije mu penzionirati Maruna na osnovu njegovih administrativnih griješki, kojih je dio bio još i krivo prikazan. No Marun se ni tu nije dao smesti, pa je prilično brzo uzvratio Klariću dugovanje i naskoro, kako smo već vidjeli, nastavio neumorno raditi sve do smrti.

Mi smo danas, kad je od svega podmaklo dosta vremena i izmijenilo se toliko krupnih događaja, u stanju, da na čitavo djelovanje Marunovo gledamo sa drugog stajališta. U tom burnom životu i radu amaterskog pionira moralo je doći do griješki i propusta, kad to već čine stručni i manje impulzivni ljudi. Obično ima više griješki, gdje je bilo više rada, i one se opravištaju, čim potječu iz dobramjerne akcije. Marunov rad, koji je nadmašio snage običnog čovjeka i iznio na javu toliko nepoznatog naučnog blaga, ostavit će neizbrisiv i dubok trag u hrvatskoj arheologiji i onda, kad se ta disciplina razvije do nepredviđenih razmjera.

Mi smo nastojali odati priznanje tom radu, ako se smije reći, sličnom mjestom i sada u radnoj tišini slavimo stogodišnjicu njegova rođenja s nasladom u srcu, što nam je pošlo za rukom, da u vrtlogu II. svjetskog rata spasimo od neminovne propasti sve njegove pronalaskе, za koje je toliko kucalo njegovo srce i od kojih se do smrti nije dao odijeliti. Realizirali smo njegovu davnu želju i prenijeli muzej u Split. Obnovili smo njegov organ Starohrvatsku prosvjetu sa sigurnošću, da nam današnja stvarnost ne će dopustiti, da doživimo njen prekid, i to dva puta, kao što je ondašnje doba dopustilo njemu. Nismo smetnuli s uma ni njegove naučne težnje, pa smo uzeli za zadatak da riješimo pitanje položaja kninske katedrale, te joj utvrdili mjesto u Kninu. Isto tako okončamo dugotrajno pitanje položaja Pet crkava na Kosovu, pa ga ubiciramo u selu Biskupiji, te još uz drugu argumentaciju riješismo pitanje, koje ga je najviše interesiralo, a to je način Zvonimirove smrti, za koju dokazamo, da je bila nasilna i da se zbila u Biskupiji na položaju Stupova. Riješili smo i pitanje zagonetnog Kapitula utvrdivši, da tu nikad nije bila kate-

drala i da on nije pripadao kninskoj biskupiji, nego splitskoj nadbiskupiji. Uz to smo realizirali iskapanja na više položaja, koja su bila u njegovu programu. I konačno ostvarismo njegov san, zaliječismo ranu, koja je dugo krvarila na njegovu srcu, prisajedinismo zbirku Bihaća njegovu Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika, te se tako njegova koncepcija o jedinstvenosti narodnog arheološkog muzeja vidno ostvaruje.

Mnogo nam je žao, što nam se nekoliko puta izjalovio pokušaj svestranog zahvata na Bribiru; nova era će barem roditi nekog nužnog suradnika, kojeg će prethrvatski Bribir privući svojom bogatom kulturnom naslagom.

I posljednje je na dobru putu ostvarenja: poduzimaju se pripreme, da se u Splitu u mjestu, koje je njegovo pronicavo oko dobro sagledalo, podigne poseban i dostojan hram za sve naše spomenike, čime ćemo ujedno podići sadržajan, trajan i vidan spomenik ovom pregaralačkom radniku.